

Déri Balázs

„Szép harmóniák, új dallamok”

Az új *Baptista gyülekezeti énekeskönyv* — XIV.

„Hagyományos” angol dallamok

Déri Balázs (Budapest) zenetudós, klasszika-
filológus, középkorkutató, az ELTE BTK Latin
Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára.

Jóllehet a magyar énekeskönyvekbe fölvetett „népi” dallamokat később tárgyaljuk,¹ cél-szerűnek látszik a brit anyag függelékeként számba venni az angol, majd a kelta-walesi-ír, hagyományos vagy annak tekintett, vagy (bár ez más a kategória) csak ismeretlen szerzőjű dallamokat, mert stilsztikailag sokszor nem válnak el az előbbiektől, vagy csak nem tudjuk hová besorolni őket. Egy részük sajnos az utóbbi évtizedek meghatározó könyveiben, így a himnológiai forrásokban sem fordul elő, így még nem bukkantam rá nem dallamnevükre, egyéb adataikra. Van olyan is, amelyet téves himnológiai tulajdonítás miatt ki kell venni ebből a kategóriából...

Van, hogy² az „angol” jelző valószínűleg nem hagyományos dallamra, hanem valamiféle eredetre, forrásra utalhat. Talán még ráakad valaki.

Az „angol dallamok” közül régiesnek tűnt a „Wer da wonet” (így!) (1537/1863). Német reneszánsz dal, XIX. századi énekeskönyvből (az esetleges átala-kítás mélységét nem ismerem).³ A félrelokalizálás nem súlyos: egyetemes stí-

¹ DOBSZAY László: *A magyar népének I.* Veszprémi Egyetem, Veszprém 1995., a 656. számtól.

² BGy221=ÚH530 (Hívtál, Uram, megyek), (66 66 888), 4/4. Ld. MEZ XIV (2006/2007) 289; itt archaizálónak tartottam. A dallam adatainak felkutatása még hátravan.

BGy112=ÚH92 (Elmúlt az éj), (877 + Halleluja D), 4/4. A XVII. vagy XVIII. századnak tartott *Finita iam sunt proelia* latin vers a Symphonia Sirenum Selectarum (Köln 1695) négyyszólamú jezsuita iskolai énekgyűjteményben jelent. 1861-ban jelent meg Fr. Pott angol fordításában (a szerző saját gyűjteménye mellett: HAM). Pott az oxfordi Brasenose College-ban tanult. 1856-ben az államegyház lelkészévé szentelték. A *Hymns Ancient and Modern* (1861) szerkesztőinek egyike, saját, latinból és szírből fordított verseit közölte *Hymns Fitted to the Order of Common Prayer* (1861) című kötetében. A fenti vers *The strife is o'er, the battle is done* kezdősorral sok angol énekeskönyvben megvan (BPW261, NEH119, MHB215, ChH122, CP148) — csak éppen más dallammal.

³ BGy153=ÚH100 (Itt lenni, ó, mily jó nekünk), DLM, 6/4. (ChH88, d: *The English Hymnal* 1933/35, sz: MHB168). Dobszay: 388. csoport („más 16. századi külföldi énekek”). Az 1537-es keltezés ott volt az ÚH100-nál (az 1960-as könyvben bevezetett ének hamar igen népszerű lett), most már kihagyták. Pedig kiindulópontként helyesnek bizonyult. A ChH és az EH1933 szerint a „St. Gall Gesangbuch”-ba (1863) Vehe „Gesangbüchlein”-jéből (1537) vették át, adaptálva. A pontos adatok: a híres domonkos hitvitázó, Michael Vehe (†1559) „Ein neue Gesangbuchlein” c. énekeskönyve (Leipzig 1537/Hanover 1853) és *Katholisches Gesangbuch mit einem Anhang von Gebeten zum Gebrauche bei dem öffentlichen Gottesdienste*. Hrsg. v. bischöflichen Ordinariate des Bisthums St. Gallen. Köppel, St. Gallen 1863. Az anglikán könyvben Aprószentekre adják a Tiszteletreméltó Béda (Bena Venerabilis, 673–735) *Hymnum caenantes martyrum* himnuszával, J. M. Neale —ld. MEZ XIII (2005/2006) 251.—fordításában (*The hymn for conquering Martyrs raise*); a skót presbiteriánus énekeskönyvben pedig A. P. Stanley *O Master, it is good to be* kezdetű négystrófás

lusról van szó! — Nem vagyok biztos egy másik „Angol dallam, XVI. sz.”⁴ eredetében sem, mert ritmikája, dallamvezetése hasonlóságot mutat az előzővel, s mert úgy tűnik, a régi német baptista énekkészlethez tartozik.

A „Shipston”⁵ és a hangulatos „Forest Green”⁶ mellett most fölvetetett az „England’s Lane”.⁷ Valóban „hagyományos angol” dallamok.

verse társul a dallamhoz (1870). A baptista könyvek „Ismeretlen szerző”-je tehát, akinek versét Papp Ákos (eléggé pontos) fordításában, Ecsedy Aladár tahitótfalusi református esperes (1929-től haláláig a faluban lelkész) „Énekel a szívem” című énekgyűjteményéből (Tahitótfalu 1946) átvették, ímé, megkerült. Stanley szövege, épp a kezdősorában változattal (*Lord! it is good for us to be*) található meg a MHB-ban Arthur H. Mann anglikán orgonista és zeneszerző „Stanley” (1876) dallamával, melyet Mann a Wesleyan Tune-Book (1876) szerkesztőinek kérésére írt Stanley versére. — Stanley a viktoriánus kor kiemelkedő liberális teológusa (az ún. Broad Church képviselője, mely a High és a Low Church „részegességével” szemben az államegyház széles, ellentéteket befogadó értelmezését támogatja), a társadalom széles rétegeiben ismert, anglikánok és nonkonformisták által is kedvelt egyházi férfiú volt; szegények és nonkonformisták védelmezője, teológiai viták bajnoka, mégis rendkívül fontos pozíciókat töltött be. Plébános apja később Norwich püspöke lett. Ő az oxfordi Balliol College-ban tanult, 10 évig ott is maradt tutorként. Egyházi szónok hírneve akkor alapozódott meg. Utazott a Szentföldön és Oroszországban. 1841-ben Oxfordban az egyháztörténet professzora lett. 1863-ban a Korona a Westminster Apátság vezetőjének, dékánának nevezte ki, miután meghíúsult dublini érseksége. Még az évben feleségül vette India kormányzójának főrangú nőtestvérét. Ma vele együtt nyugszik a VII. Henrik-kápolnában.

⁴ BGy418=ÚH288=HH250 (Megmentett lény, imádjad őt), BGy544=ÚH442=HH371 (Az Úr éjfélkor érkezik/jönni fog), MÉ27=ÚH459=HH372 (Ott túl a csillagtengeren), DCM, 6/4. Dobszay: 388. csoport. Az első szöveg a németajkú dán zsidó származású, először evangélikusnak áttért, majd baptistává lett J. Köbner (eredetileg Salomon Købner), az újkori német és dán baptizmus első nemzedékének egyik meghatározó alakja, térítő prédikátor, irodalmár, énekeskönyvszerkesztő (Glaubensstimme der Gemeinde des Herrn 1849 — a „Hit hangjai” elődje) *Gerettete, nun betet an* kezdetű verse (Glaubensstimme1860/509 — az 1860-as kiadáshoz fértem hozzá: Verlag von J. G. Oncken, Hamburg 1860), a második a pietista J. Chr. Rube (1665–1746) *Der Herr bricht ein um Mitternacht* (1712, Glaubensstimme1860/229), a harmadik K. J. Chr. Planck (1801–1825) *Dort, über jenem Sternenmeer* kezdősorú verse (Glaubensstimme1860/434).

A BGy424=ÚH301 (Vérrel telt szent forrás ömöl) „Angol dallam, 1800” megjelöléssel — a metodista Dicséreték 2004 még cifrább: „Ősi amerikai dallam”(!) — sem tudok egyelőre mit kezdeni. Lehet, hogy a német metodista Ernst Heinrich Gebhardt 1875-ös dala.

⁵ MEZ XVI (2008/2009) 76. és 7. jz.

⁶ BGy88=ÚH(gyermekénekeskönyv)588 (Ó, Betlehem kis városa) sz=HH540 (a „St. Louis”, 1868, dallammal), BGy445 (Az Úrnak népe összejön), DCM, 4/4. (BPW170/1, NEH32; sok énekeskönyvben külön-külön van meg dallam és szöveg, pl. MHB125sz, 897d; BH’75/sz: 85, d: 154, 309). Ahogy természetes is, eredetéről és följegyzéséről mást-mást olvashatni a himnológiai adatok közt. James T. Lightwood szerint (MHB) a „The Ploughboy’s Dream” dallamot R. Vaughan Williams Forest Greenben (Surrey) 1903-ban jegyezte föl (a BPW az ő harmonizációját adja). Esetleg a régebbi angol énekeskönyvekben (pl. The English Hymnal 1933) meglevő „Glosterwood” változata. — Az *O little town of Bethlehem* költője, Ph. Brooks Bostonban (Mass.) született. Teológiát végzett, Philadelphióban és Bostonban szolgált episzkopális lelkészként, halála előtt két évvel Massachusetts püspökévé választották. Híres hitszónok volt. Karácsonyi versét 1868-ban írta vasárnapis-kolásainak, két évvel korábbi bethlekeimi karácsonyi utazása élményeivel. — A magyar baptisták saját régi, finom stílusú fordításukban (Kőrösi Béla) ismerték; a bethániás változat (Thaly Lóránt, Hallelujah!155) teljesebb, de nehezkesebb. Mivel van hagyománya, indokolt volt bevenni a gyülekezeti énekeskönyvbe. — Bár nem mindenütt kapcsolódik hozzá karácsonyi „filing”, a dallam

Kelta dallamok

Úgy tűnik, talán nem „írországi angol” értelemben „hagyományos ír”⁸ dal-
lamok is kerültek újonnan a baptista könyvbe: „Slane”⁹ és „St Columba”.¹⁰

mégis nálunk csak karácsonyi dal volt, nehezen érthető tehát, hogy általános istentiszteletkezdő éneket is kellett belőle csinálni (BGy445, Gerzsenyi László). Hát még, ha kissé didaktikus.

⁷ BGy97 (Zeng a város, víg a nép), (77 77 77), 4/4. (d: BPW121/2, NEH285). Az angol baptista könyvben szereplő adaptáció-harmonizációtól (G. Shaw) csak egészen jelentéktelen részletekben (néhány tág fekvés alternatív változatával s egyetlen egy hangmódosítással, tehát csak egyetlenegy akkord megváltoztatásával) különbözik Pátkai Imréé. Kínos, hogy itt a szerzői jogi szabályok sérültek; vagy ismét kapkodásról van szó? Esetleg valóban akartak új harmonizációt készíteni? — Fekete L. virágvasárnapi szövege esélytelen a M. Teschner „St. Theodulph”-dallamával álló Paul Gerhardt-szöveg (Wie soll ich dich empfangen) (BGy96) és a ragyogóan lendületes, jó szövegű (Hosanna, loud hosanna) „Ellacombe” (BGy98) — ld. MEZ XIII (2005/2006) 244. — társaságában.

⁸ A dallamok nem tűnnek valóban igen régiesnek, de ebben biztos véleményt nem tudok kialakítani.

⁹ BGy308 (Légy te menedékem), BGy48 (Teremtés Istene), (eredetileg 10 11 11 11, itt 10, 10, 10, 10), 3/4. (BPW521, BH212, NEH339, MHB632; d: BPW517, 604/1, NEH239). A dallamot egy régi ír dalból alakították ki. Neve annak a dombnak a nevét őrzi, ahol Szent Patrik, Logaire király parancsának szembeszegülve, húsvét előestéjén gyertyát gyújtott. A magyar ének dallamalakja néhány ponton mindegyik megjelölt énekeskönyvtől eltér, valószínűleg az amerikai D. P. Hustad 1974-es változatát követi: Slane (Hustad). Hustad amerikai orgonista, a chicagói Moody Biblia-intézet egyházzenei tanszékének vezetője volt 1950 és 1963 közt. Orgonált Billy Graham evangélikus kampányain is. 1966-ban a louisville-i (Kentucky) Déli Baptista Teológiai Szeminárium egyházzene-tanára lett. — A VIII. századi Dallan Forgaill-nak tulajdonított ír szöveg (Rob tu mo bhoile, a Comdi cride) angol fordítása 1905-ben jelent meg (Eriú, Journal of the School of Irish Learning, 1905). Az ír fordító, M. E. Byrne Dublinban született, élt és halt meg. A dublini domonkos kolostorban és a University of Ireland-on tanult, 1905-ban végzett. Az ír nyelv tudósa volt, közreműködött az ó-, közép- és (modern) ír nyelv szótárának munkálataiban. Fordítását 1912-ben E. H. Hull, a kelta kultúra szerelmese, az Irish Text Society megalapítója, az Irish Literary Society of London elnöke verselte meg (kezdősora: *Be Thou my Vision, O Lord of my heart*). A két hölgy fordítása rendkívül népszerű lett az angolszász világban. A magyar szöveg itt-ott fölhasznál valamit az ötstrófás eredetiből, de éppen legszebb, legjellegzetesebb fordulatai hiányoznak (ld. a BGy308 kezdősorát).

E. M. Clarkson kanadai presbiteriánus író volt. Halála évét a BGy még ismerhette, hiszen 2008-ban halt meg, 93 évesen. Gyermekkorában megragadta a gyülekezeti éneklés (és pedig nem az ún. gospelek, hanem a „klasszikusak”). Otthon rendszeresen fölmászott egy cseresznyefa tetejére, és onnan énekelte a fejből megtanult „himnuszokat”. Akkor még nem volt szokás a külön gyermekistentisztelet és más szórakoztató programok — végigülve az istentiszteleteket a háromnegyed-órás prédikációkkal, a könyvet lapozgatta, és a szerzők neveit olvasgatta. Elmondása szerint ez „a szentek közössége” élményét adta neki. Mintha csak az én történetem lett volna! Egész életében sokat betegeskedett (utolsó éveiben elméje elborult). Élete nagy részében Torontóban élt, 39 éven át Ontario államban általános iskolai tanítónőként dolgozott, 1973-ig. Számos könyvet írt (pl. madarakról és vallásos tárgyban is), köztük a több mint 100 énekverset tartalmazó A Singing Heart: The Collected Hymns of Margaret Clarkson (1987) kötetet. Sok szövege népszerű lett, közülük való a *God of creation, all-pow'rful, all-wise*. Őt strófájából szemezgetett a tévesen „fordítóknak” felüntetett Ráduly Emil, sok általánossággal, melyeknek a feszesebb eredetiben semmi nyoma.

¹⁰ BGy357 (Nincs béke már), (87 87), 3/4. (d: BPW394/2, 440, 637, NEH457, MHB51). BPW: „Ancient Irish hymn melody”; mindenesetre régi ír dalok 1855-ös gyűjteményéből származik.

Sajátos dallamvilágot jelent a Nagy-Britanniában megmaradt kelta nyelvű népcsoportok¹¹ zenéje. A legszámosabb szigeti kelták, a walesiek „tradicionális” dallamai nem mind melankolikusak, bár kétségkívül sokkal több a walesi eredetű énekekben a mollos;¹² ismerősek volt eddig is a Református Énekeskönyv által meghonosított Llangloffan¹³ és „Arfon”.¹⁴ (Az énekeskönyvszerkesztő szimpátiája nyilván annak is szólt, hogy a walesiek „nemzeti” egyházának számít a presbiteriánus (kálvinista metodista) egyház.¹⁵

(Folytatjuk)

Egy triolát két nyolcadra simítottak —valószínűleg— a magyar szerkesztők. Pedig érdekes volt. Ugrai Kovács Arthur szövege könnyűnek találtaik.

Itt jegyzem meg, hogy a halottasba átkerült MÉ23=ÚH454=HH377 (Lelkem hol találja nyugalma honát) lehet, hogy valamiféle népies, „ír dallam”, mint magyar baptista könyvek jelzik, vagy más források szerint angol dallam, és nem egyértelműen H. R. Bishop dallama (1820), amint a Hallelujah!353 megadja („Bishop Henry”). Az Evangelisches Kirchengesangbuch (1956) braunschweigi függeléke is fenntartotta. A dallam szigetországi eredeztetését gyanússá teszi, hogy első dallamsora megegyezik az *Ihr Kinderlein, kommet, o kommet doch all* német karácsonyi énekkel (gyermekkoromban az 1955-ös magyar baptista Gyermek öröme c. könyvből énekeltük igen lelkesen a gyülekezeti karácsonyfa alatt, a harmónium köré seregelve, azt hiszem az alábbi szöveggel: „Ó, gyermekek, jöjtek, jöjtek mind”). — A dallam feldolgozója lehetett Sir Henry Rowley Bishop angol zeneszerző. Mintegy 120 drámai műfajú művet írt, operákat és könnyebb műveket. Ő volt az első zenész, akit lovagvá ütöttek (1842). Kora legjobb londoni operáinak dolgozott, oxfordi zenei professzorátusa is volt. A Philharmonic Society (1813) egyik igazgatója. Vezényelt is (Covent Garden, London Philharmonic). Élete végét botrány árnyékolta be: 24 évvel fiatalabb második felesége egy hárfással elhagyta őt és három gyermekét. Elszegényedve halt meg.

Nem kevésbé problémás személyiség a szövegíró sem. A vesztfáliai (Gütersloh) Fr. L. Jörgens német evangélikus lelkész és énekszövegíró Kanadába vándorolt ki, ahol utazó prédikátor volt. Montréalban 1827-ban írta *Wo findet die Seele die Heimat der Ruh?* kezdősorú, az óhazában is ismertté vált énekét. 1831-ben visszatért Németországba, és ébredési prédikátorként működött, de sikkasztás és más cselekedetek miatt többéves szabadságvesztésre ítélték. Ismét kivándorolt, és ott is elítélték. Sajnos, lelke nem talált nyugodalmat, s 1842-ben önkézzel vetett véget életének. Szövegét a Hallelujah!-ban Báró Podmaniczky Pálné fordította (=Dicséretetek2004/483). A baptisták önálló fordításban éneklék. A szöveg különböző dallamokkal angolszász területen is fennmaradt (*O where is the haven of rest for the soul/O where is the home for the soul to be found/O where may the soul find its home*). Nagy énekesek mostanában is éneklék és rögzítik is ezt a melankolikus dalt — egyházi körökben inkább el szokás kendőzni a szerző tragikus hátterét.

¹¹ A kelta nyelvek legészakibb csoportja a „gael” vagy „goidel”, amelynek elágazásai: az ír (400 ezer beszélővel; nem az írországi angol!), a skót (nem a skóciai angol!), valamint a kihalt, de felélesztett Man-szigeti (manx) nyelv. A brit kelták csoportjai: a bretonok (kb. 1 millióan a francia mellett beszélnek Bretagne-ban), a walesiek (kb. háromnegyed millióan) és a kihalt (de valamelyest újraélesztett cornwalli nyelv beszélői. Valószínűleg minden kelta beszélő kétnyelvűnek tekinthető.

¹² Ld. MEZ XIII (2005/2006) 251.

¹³ BGy228=ÚH493 (Ó, Jézus, árva csendben), (76 76 D), 4/4. (d: BPW581, MHB330, NEH158). BPW: „Welsh hymn melody”. W. W. How anglikán püspökről, aki az *O Jesus, Thou art standing*. kezdetű szöveget 1967-ben írta a walesi dallamra, ld. A RÉ457 kapcsán: CSOMASZ TÓTH Kálmán: *Dicsérfétek az Urat*.

¹⁴ BGy321=ÚH223 (Már keresztm vállra vettem), (77 77 77), 4/4. (d: MHB545, ChH100). A szövegíró H. Fr. Lyte-ről ld. MEZ XIII (2005/2006) 251 és a RÉ426-hoz az előző jegyzetben említett himnológiai kézikönyv.

¹⁵ CSOMASZ TÓTH Kálmán: *A református gyülekezeti éneklés* 110.